

HIÁNYPÓTLÓ TABLÓ

Ellenállók 1944–45. Szerkesztette: BARTHA Ákos – KISS Réka – SEKÉR Nóra.
Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2025. 542 oldal, 6990 Ft

Bajcsy-Zsilinszky Endre, Demény Pál, gróf Edelsheim-Gyulai Ilona, Márton Áron, Rajk László, Sztehlo Gábor. Ha a felsorolásban szereplő történelmi személyiségek életrajzait nézzük, nem sok közös vonást találunk bennük. Teljesen más életutak, különböző hivatások, akár szemben álló politikai ideológiák képviselői jelennek meg előttünk. A történelem azonban, ahogy azt már sokszor bizonyította, mégis képes bizonyos kiemelt pillanatokban egy platformra állítani a különböző világlátású embereket, még ha ők éppen erről nem is tudnak.

Ilyen történelmi esemény volt a II. világháború, annak is különösen az 1944. március 19. utáni szakasza, Magyarország német megszállását követően. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) által kiadott *Ellenállók 1944–45* című kötet nemcsak a felsorolásban szereplő személyek ellenállásban betöltött szerepét elemzi, de **összesen 104 személy élettörténetén keresztül mutatja be a magyarországi német- és nyilasellenes mozgalmak történetét.**

A kötet a *Magyar hősök* című, szintén a NEB gondozásában 2020-ban megjelent összeállítás folytatásának is tekinthető.

A könyv szerkesztői tudatosan arra törekedtek, hogy szélesre tárják az ellenállásban részt vevők összetételét tekintetében a kutatás kereteit, ezzel is érzékeltetve, hogy mennyire sokoldalú, változatos világlátású emberek vettek részt a folyamatban. Ebben az értelemben akár ellenállásokról is beszélhetnénk, mivel – ezt a kötet valamennyi életrajza alátámasztja – nem volt egy nagy központi irányító testület, amely szervezte volna a hazai ellenállási tevékenysége(ke)t. Utóbbi különösen fontos megállapítás, rögtön két szempontból is. Egyrészt sokáig – egészen 1944. március 19-ig – nem volt kinek ellenállni. Az ország mozgástere ugyan beszűkült a háború kitörését követően, valamint azzal, hogy a környező országok vagy német

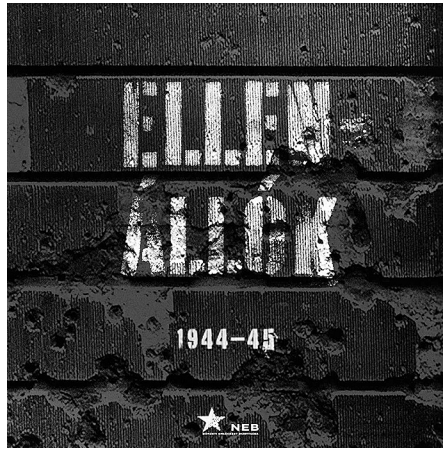
megszállás alá kerültek, vagy németek bábállamává váltak, de egészen a megszállás első napjáig nem volt kézzelfogható nyoma az ellenállás tárgyának. Ettől függetlenül a legfelsőbb politikai szinten már a megszállást megelőzően sor került az angolszász hatalmakkal való kapcsolatfelvételre, a háborúból való kiválás előkészítése érdekében. Másrészt éppen a mozgalmak sokszínűsége húzza alá a kötet szerkesztőinek azon szándékát, hogy bemutassák az ellenállási tevékenység változatos, nem csak a fegyveres harcra és

a robbantásokra korlátozódó típusait. Ennek megfelelően a kötetben a fegyverszünet létrehozására törekvő politikus, embermentő, hírlapíró, katonai ellenállást szervező főtiszt, a Kiugrási Iroda tagja egyaránt helyet kapott.

A válogatás nagy erénye, hogy a könyvben az ismert „nagy nevek” mellett, olyan személyek is helyet kaptak, akik kevésbé vagy egyáltalán nem szerepeltek a korábban megjelent, a témával foglalkozó

irodalomban, holott teljesítményük egyértelműen erre predesztinálja őket. Így például Zsabka Kálmánt, aki 1944 őszén, a nyilas hatalomátvételt követően Zuglóban megszervezte „nyilasvadász” járőrcsapatát, amellyel egy ízben a Thököly úti nyilas pártházat is elfoglalták.

Arra már a kötet szerkesztői is rámutattak bevezetőjükben, hogy a német megszállás utáni időszak az „ellenállás történetének a leghangsúlyosabb része”. A németellenes szervezkedés 1944 előtt is tetten érhető Magyarországon, ugyanakkor az igazi ellenállás kezei csak a német megszállást követően teremődtek meg. Most már valóban volt kivel szemben fegyvert fogni. A megszállást követően a magyar zsidók életveszélyes helyzetbe kerültek, ami az embermentő szervezkedések és személyek aktivizálódásához vezetett. A fegyveres harc felvállalása mellett ez volt az ellenállás

másik legveszélyesebb formája, különösen a nyilas hatalomátvétel után. Aki az üldözöttek életét mentette, a saját életét is kockáztatta. Ezt bizonyítja Salkaházi Sára szerzetes nővér vértanúsága, akit embermentő tevékenységéért a nyilasok 1944 decemberében a Duna partján lőttek agyon. A magyar ellenállók történelmi teljesítményét azért is kell hangsúlyoznunk, mert éppen a német megszállás „megkésettisége” okán, hetek, sőt napok alatt kellett szerveződniük és tevékenykedniük, ráadásul úgy, hogy közben az ország területe a szövetségesek bombázásai, majd a front átvonulásának terepévé vált. Ráadásul a megszállók kész listákkal érkeztek márciusban Magyarországra, hogy ellenfeleiket azonnal kivonják a forgalomból. Erre a sorsra jutott Bajcsy-Zsilinszky Endre is, aki fegyverrel fogadta otthonában az érte érkező Gestapósokat. Ezt követően hosszú hónapokra fogságba vetették, csak a kiugrási kísérlet idején szabadult ki börtönéből. Akkor újra szerepet vállalt az ellenállásban, amelyet ezúttal a nyilasok számoltak fel. Bajcsy-Zsilinszkyt és társait a Nemzeti Számonkérő Szék bírósága halálra ítélte, majd 1944 karácsonyán kivégezték.

Mégis, felmerülhet a kérdés, hogyan lehet egy kötetbe rendezni a római katolikus püspök Márton Áron és a későbbi kommunista belügyminiszter Rajk László életútját. A szerkesztők erre is választ adnak: „Összeállításunkban nem makulátlan hősök szerepelnek, a kudarcok, hibás helyezettértékelések, rossz döntések, antidemokratikus eszmék képviselője is részei lehetnek az életutaknak” Mindemellett nem is az volt a szerzők célja, hogy teljes képet adjanak egy-egy személy életéről, hanem hogy bemutassák az illető ellenállásban vállalt szerepét.

A történelmi körülmények okán a magyar ellenállás egész egyszerűen nem lehetett teljes mértékben sikeres. A német, majd szovjet megszállás, az ország háborús zónává alakulása, a náci, a nyilas és a szovjet terror szervezetek üldözése szinte lehetetlen feladat elé állította az ellenállásban részt vevőket. Mégsem szabad lebecsülni a tevékenységüket, hiszen, ahogy az a kötetben szereplő dolgozatokból is kitűnik, mindannyiukban megvolt a bátorság ahhoz, hogy a kilátástalannak tűnő helyzetben is vállalkozzanak a szembenállásra. Ráadásul igazságtalan lenne mindezt teljesen sikertelennek nevezni, gondoljunk csak az embermentők által megmentett életekre, ami a sikeres ellenállás egyértelmű mércéje.

A kötetben szereplő tanulmányokat a NEB, illetve más történettudományi kutatómunkát végző intézetek és egyetemek munkatársai írták levéltári és szakirodalmi forrásokra alapozva. Maguk a tanulmányok kifejezetten az adott személy ellenállásban betöltött szerepével foglalkoznak, ugyanakkor a szerzők az egyes írások végén külön elhelyezték az adott személy kronológiai rendben összeállított életrajzát, ami tartalmazza azokat a fentebb említett kudarccokat és rossz döntéseket is, amelyek az életút részét képezik. Az írásokat a források pontos megjelölése zárja.

„Történetírásunk nemzeti ellenállásunk történetét a mai napig mostohán kezeli. Ennek oka csak részben keresendő abban, hogy a náciellenes nemzeti ellenállás története nehezen illeszthető bele abba a keretbe, amely szerint »bűnös nemzetünk« csak jól megérdemelt büntetését kapta a nyugati demokráciáktól a második világháború végén. A másik ok az, hogy azok, akik ellenálltak a náciknak, a szovjet megszállást is ugyanolyan tűrhetetlennek tartották, és az első pillanattól kezdve szervezkedtek ellene” – fogalmazott Schmidt Mária Széchenyi-díjas történész *Haza, szeretet* című 2015-ös tanulmányában. A háború végét követően, sőt még a rendszerváltoztatás után is, az ellenállás témája egyenlőtlenül jelent meg a magyar történetírásban. Ennek oka az imént idézett megállapításban keresendő. Gondoljunk a már említett Márton Áron erdélyi püspökre. A nem baloldali, nem kommunistaszimpatizáns egykori ellenállókat üldözték, de legalábbis elhallgattatták a diktatúra évtizedeiben. Ennek megfelelően az ellenállásban betöltött szerepükről sem lehetett beszélni. Épp ezért fontos vállalkozás a jelen kötet, amely egyben egyfajta történelmi igazságtétel is azokkal szemben, akiknek a nevét sem lehetett leírni a diktatúra idején. A történelmi tabló ugyan nem vált ezzel teljessé, de legalább felkerültek rá olyan nevek is, amelyeket évtizedeken keresztül az elhallgatás vett körbe. A kötetben szereplő írásokból rekonstruálható az ellenállás története, amelyet hosszú időn keresztül próbáltak kitörölni, majd háttérbe szorítani a történetírásban, mivel az nem illeszkedett a magyarokról a háború után kialakított „bűnös nemzet” koncepciójához. Jelen kötet ebben a tekintetben is fontos vállalkozás, mert az ellenállók történetének felvázolásával egyértelművé válik, hogy az idegen megszállást követően azonnal megkezdődött az ellenállás szervezése Magyarországon.

BALOGH GÁBOR